

BOZKIR İMPARATORLUKLARININ SİYASİ ÖRGÜTLENMESİ: İÇ İÇE GEÇMİŞ TARİHLER

Political Organisation of the Steppe Empires: Intertwined Histories

Ayten Akcan*

Geliş Tarihi / Received : 30 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted : 18 Eylül 2023

Alkan, Ayten (2023) "Bozkır İmparatorluklarının Siyasi Örgütlenmesi: İç İçe Geçmiş Tarihler", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 21, Sayı 83, (Yaz 2023), ss: 201-221

201

Öz

Geleneksel tarih araştırmalarında genellikle, geçmişteki imparatorluk kavramının karakterini çözenin, anlamının ve anlatmanın ilk ve yegâne çıkış yolu olarak Avrupa modern sömürge imparatorluğu modelinin incelenmesi gerekliliği algısı bulunmaktadır. Ama son yıllarda imparatorlukların ortak özellikleri, eğilimleri, yapılanmaları gibi birçok soruya cevap ararken çok daha geniş bir yelpazede, imparatorluk anlayışlarını karşılaştırmalı bir perspektiften ele alan çalışmalar göze çarpmaktadır. Yapılan bu yeni çalışmalar imparatorlukların şehir devletleriyle birlikte en yaygın siyasi örgütlenme biçimleri olduğunun ve dünya tarihindeki imparatorlukların çoğunun Avrupalı olmadığından nispeten yeni fark edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat MS 4. ve 5. yüzyıllardaki Avrasya imparatorluklarının tarihleri ve siyasi teşkilatlanmaları ile ilgili araştırmalarda sözü geçen "karşılaştırma analiz kullanımı" ile gerçekleşen ciddi çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Unutulmamalıdır ki Avrasya kıtası Eski Çağ döneminde ve erken Orta Çağ'da; Çin, İran, Hindistan ve Roma gibi, çoğunlukla Hunlar veya Xiongnu olarak adlandırılan Asya halklarına ev sahipliği yapmıştır. Bu önem ile birlikte bu topraklarda yaşayan toplulukların arasında; göçebe, barbar, ilkel, az gelişmiş ya da medeni, yerleşik, yenilik sever halklar paradigmasının sahte ikiliğinin terk edilmesi gerektiğinin ve aslında aynı ya da yakın coğrafyadalar da yaşayan

* Öğr. Gör. Dr. Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, aytendokuyucu@hitit.edu.tr, Orcid

Numarası: 0000-0003-0974-5263

Assist. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Science and Literature, aytendokuyucu@hitit.edu.tr, Orcid

Number: 0000-0003-0974-5263

tüm toplulukların birbirlerini etkileyerek her manada iç içe geçmiş bir görüntüye zamanla ulaştıklarının daha çok araştırılarak anlatılması gerektiğine inanıyorum. Bu halklar acaba aralarında devamlı bir yıkım, bir savaş, bir husumet mi barındırmaktaydılar yoksa aslında siyasi bir teşkilatlanma ve örgütlenmenin karşılıklı bağlantı noktalarını oluşturarak yeni modellerin ortaya çıkması adına insanlığa arka planda hizmet mi etmekteydiler? Bu çalışmada bilhassa Eski Çağ'da bozkırda var olan Türk imparatorlukların değişen tarihsel koşullar karşısında, farklı etnik gruplardan oluşan toplulukları siyasi yapılanma noktasında nasıl etkiledikleri, iç içe geçmiş bir tarih oluşumunu nasıl gerçekleştirdikleri ve birbirlerine nasıl entegre oldukları sorularına cevap aramaya çalışacağım.

Anahtar Sözcükler: Bozkır, Hun İmparatorluğu, devlet yönetimi, Franklar, Orta Asya, Geç Antik Çağ

Abstract:

In traditional historical studies, there is often a perception that the first and only way out to unravel, understand and explain the character of the concept of empire in the past is to analyse the European model of modern colonial empire. However, in recent years, while seeking answers to many questions such as the common characteristics, tendencies and structures of empires, studies that deal with a much wider range of empire conceptions from a comparative perspective have come to the fore. These new studies stem from the relatively recent realisation that empires, along with city-states, are the most common forms of political organisation and that most of the empires in world history were not European. However, the number of serious studies on the history and political organisation of the Eurasian empires of the 4th and 5th centuries AD using the aforementioned “comparative analysis” is quite small.

It should not be forgotten that the Eurasian continent was home to the peoples of Asia, mostly called Huns or Xiongnu, as well as China, Iran, India and Rome in the Ancient and early Middle Ages. With this importance, I believe that the false dichotomy of the paradigm of nomadic, barbaric, primitive, underdeveloped or civilised, settled, innovation-loving peoples among the communities living in these lands should be abandoned, and that in fact all communities living in the same or close geography have influenced each other and reached an intertwined image in every sense over time. Were these peoples harbouring a constant destruction, war and enmity between them, or were they actually serving humanity in the background for the emergence of new models by forming mutual connection points of a political organisation and organisation? In this study, I will try to find answers to the questions of how the Turkish empires that existed in the steppe in the Ancient Age affected the communities of different ethnic groups in terms of political structuring in the face of changing historical conditions, how they realised the formation of an intertwined history and how they integrated each other.

Keywords: Steppe, Hun Empire, state management, The Franks, Middle Asia, Late Antiquity.

Giriş

Eski Çağ ve Orta Çağ olarak bilinen dönemlerde Orta Asya ile Avrasya'nın sınırlarında (Çin, Avrupa, Hindistan ve İran) karşılıklı bir yoğun ilişki ve kültürel bir etkileşim yaşanmıştır (Kim, 2013: 65; Kim, 2015: 119). Bu dönemde Xiongnu/Hunlar¹ ve İskitler/Sakalar gibi merkezi sistem yapılanmasından uzak olan Orta Asya merkezli topluluklar; Kuzey Çin'deki

Tuoba² Xianbei³ Kuzey Wei⁴ imparatorlukların, daha sonra İran'daki Sasani İmparatorluğu'nun ve Avrupa'daki Frank İmparatorluğu'nun, siyasi açıdan merkezi bir yapıya bürünmeleri noktasında mühim bir rol oynadılar.

Öncelikle yanlış bir söylem olarak Avrupa Hunlarının geldikleri Orta Asya bölgesinin siyasi ve kültürel açıdan geride kalmış topluluklardan oluşan bir yer olduğunun geleneksel tarih yazımının bir kısmında yer aldığını söyleyerek çalışmaya başlamak daha uygun olur kanaatindeyim. Hatta Hunların, Greko-Romen kayıtlarımızda ilk kez MS 4. yüzyılın ilk çeyreğinde görüldükleri ve siyasi teşkilatlanma noktasında ilkel, kültürel açıdan geride kalmış bir halk olduğu düşünülmekteydi. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında Avrupa'nın gelişimine ve uygarlık sahasına hiçbir şekilde katkı sağlamayan barbar olarak nitelendirilen bir konumdaydılar. Bu anlayış ve kavrayışın elbette kendine göre bir bilgi tabanı oluşturduğu kesindir ve bu bilgi kaynağının da büyük bir kısmını MS 4. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus'un eserinde görüyoruz. Aslında Orta Asya çalışmaları alanında çalışan birçok bilim insanı, Ammianus'un Hun toplumu, onların yaşayışlarına ve dünyayı nasıl algıladıklarına dair söylemlerinin hikâye kategorisine girdiğini defalarca belirtmişlerdir (Maenchen-Helfen, 1973: 9-15; Bona, 1991: 41; Barnes, 1998: 95-96; Haussig, 2000: 257; Richter, 1974: 350-353; King, 1987: 80-85). Kavimleri karşılaştırarak inceleyen, insanlığı niteliksel ve niceliksel olarak inceleyen etnografik bilgilerin kesinlikle gerçekleri yansıtmadığı ortaya konulmalıdır. Ama bu çarpıtılan gerçeklere rağmen önemli bir kitle -ki sadece okuyucular değil bilim insanlarının da olduğu bir kitle- barbar ya da ilkel Hunlar masalına inanmaktadır (Thompson, 1948: 6-8; Heather, 2009: 215-216; Halsall, 2007: 171-172; Matthews, 1989: 332-353). Esasında az önce belirttiğimiz kaynaklardaki Ammianus'taki Hun anlatımı detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve eleştirilmiştir. Özellikle Ammianus kaynaklarında Hun anlatımında verdiği birçok örneğin ve anlatımdaki birçok olumsuz detayın bozkır göçebelerinden daha önce yaşamış Greko-Romen etnografyasına dayandığı artık bilim çevreleri tarafından kabul edilmektedir. Verilen tasvirler Hunların ve onların siyasi teşkilatlanmalarına tanık olarak verilen örnekler değildir. Esas odaklanması gereken nokta Ammianus'tan türetilen, Hun İmparatorluğu'nun, sözde "*ilkel bozkır*" kökenli olması nedeniyle, Avrupa'daki siyasi gelişmelere hiçbir katkıda bulunamayacak, yalnızca "*ilkel bir kabile toplumu*" olduğu varsayımdır (Burgersdijk, 2016: 116-125).

Modern bilimde bugün Orta Asya'da varlık gösteren Xiongnu gibi erken bozkır diye adlandırabileceğimiz imparatorluklarının nasıl bir kategoriye konulması gerektiğine dair birçok tartışma bulunmaktadır. Yapılan bu

tartışmalar oldukça önemlidir çünkü Xiongnu yapısı, daha sonra Orta Asya’da yaşamış olan toplulukların, imparatorluk karakterine ulaşmış devletlerin kendi oluşumlarını gerçekleştirebilmek için inşa ettikleri bir proto-devlet modeli oluşturmuşlardır. Orta Asya bozkır imparatorluklarında siyasi bir birliğin tam olarak sağlanamadığı, bu alanda çalışma yapan birçok kişi tarafından kabul edilmektedir. Fakat burada başka bir parantez açarak bir kısım bilim insanının bu bölgeyi ve bölge topluluklarını başka-olumsuz-bir konuma taşıma gayreti içerisinde olduklarını söylememiz gerekmektedir. Bu bölgede yaşayan halkların sadece kabile olarak adlandırılması ve kabile üstü bir yapılanma içerisinde olduklarının görülmemesi hatta emperyalist yaklaşım içerisinde olan sofistike çok karmaşık boylar federasyonu olduklarına dair anlatımları gerçeği yansıtmamaktadır (Kradin, 2002: 375-380). Hun dönemi ile ilgili bu söylemlerin aksine şu anki yeni araştırmalar Hunlardan daha önce bozkır sahasında erken devlet⁵ aşamasına gelebilmiş ya da devlet oluşumunu gerçekleştirmiş olarak düşünebileceğimiz toplulukların olduğunu göstermektedir (Krader, 1978: 93-108; Di Cosmo, 2011: 44-45). Hunların, siyaseten ilkel bir anlayış sergilenen bir bölgeden gelmedikleri, onların tarihini detaylı olarak incelediğimizde karşımıza çıkmaktadır. Aslında Orta Asya bölgesinde bulunan bu halkların toplu olarak hepsine yapılan “göçebe” tanımı eksik bazı yerlerde de yanlıştır. En doğru tanımlama belki de onlar için tarımsal işlerle de hayvancılıkla da uğraşan melezler olmalıdır. Dolayısıyla göçebelik tanımı eğer siyasi bir organizasyonluk olarak tanımlanıyorsa bu tanım yanlıştır; çünkü Xiongnu ve diğer göçebe yönetimler sabit ve belirli olan bölgesel sınırlara ve iyi bir organizasyonel kapasiteye sahipti (Etienne, 2015: 180-185). Ayrıca bu bölgedeki iklim ve savunma hatlarının zorluğu düşünüldüğünde, otoriter bir liderin bu alanda var olması gerekliydi ve bu liderin altında düzenli hareket eden bir topluluğun zamanla oluşması da devlet görüntüsüne zamanla bürünüldüğünün de bir göstergesiydi. Ayrıca bozkırdaki halkları bir arada tutan otoriter lider özelliği, süreç içinde komşu bölgelerde geniş toprakları kontrol edebilen sıkı bir şekilde organize olmuş devlet birimlerinin oluşumuna da sağlamıştır (Barfield, 1981: 59; Tapper, 1991: 525; Honeychurch and Amartuvshin, 2006: 255-278).

Bozkır İmparatorluklarının Siyasi Teşkilat Yapısı

Orta Asya siyasi modelinde, merkezi hükümet ile Xiongnu İmparatorluğu içindeki eyalet hükümetleri arasındaki ilişkiler, yönetme sorumluluğuna sahip seçkin memurlar tarafından gerçekleştiriyordu. Merkezi hükümetin doğu ve batısında (ikili⁶ bir sistemde imparatorluğun iki ana kanadını temsil eden) iki ana kral vardı, solun Bilge Kralı (Güney’e yönelen Doğu’nun hükümdarı,

genellikle tahtın varisi) ve sağın Bilge Kralı (Batı'nın hükümdarı) olmak üzere (De Guignes, 1923).

Bu iki kralın hemen altında, Bilge Krallarla birlikte Xiongnu İmparatorluğu'nun dört ana alt bölümünü yöneten solda ve sağda krallar bulunmaktaydı. Dört kral (hüküm süren imparatorun oğulları ve kardeşleri) d rt⁷ boynuz olarak adlandırılan grubu oluşturuyordu ve her biri kendi idari bürokrasisi tarafından destekleniyordu. Ayrıca 6 boynuz olarak adlandırılan 6 kral daha vardı. Bunlar Sol ve Sağın Rizhu kralları⁸, Sol ve Sağın Wenyuti kralları, ve Sol ve Sağın Zhanjiang Krallarıydı. Xiongnu İmparatorluğu ayrıca "On Bin Atlı" olarak adlandırılan yirmi dört imparatorluk lideri/bakanı tarafından kontrol edilen yirmi dört büyük eyalete veya valiliğe sahipti (Kürsat-Ahlers, 1994: 276). Bu liderler genellikle imparatorluk klanının  yeleri ve  c Xiongnu aristokrat klanının soylularından oluşuyordu (Ishjamts, 1994: 158; Kollautz and Miyakawa, 1970: 44). Örneğin tarım havzasındaki vaha şehirlerinin yönetimi için Xiongnu egemenliği altındaki daha uzak bölgelerden gelen yerel yöneticilerin "Kölelerden Sorumlu Komutan"ın denetimi altında konumlarını korumalarına izin veriyordu. Bu gözetmenin kendisi Xiongnu Rizhu⁹ kralının denetimi altındaydı ve bölgenin hem sivil hem de askeri yönetiminin başı olarak yerel şehir devletlerini vergilendirme ve askere alma yetkisine sahipti (Y , 1990: 127-128).

Karmaşık olmakla beraber belli bir düzen ve sistem ile idari hiyerarşinin en altında, alt-krallar, başbakanlar, başkomutanlar, ev idarecileri, ch -ch'  memurları ve benzeri unvanlar verilen alt kabile liderleri bulunmaktaydı. Bunlar büyük Xiongnu valilerinin yönetimi altındaydılar, ancak Xiongnu h k meti için gerekli vergileri verimli bir şekilde toplamaları koşuluyla zaman zaman bir dereceye kadar yerel özerklik de kullanabiliyorlardı (Barfield, 1981: 48-49). Ondalık basamaklar sistemi (binler, yüzler, onlar) savaş zamanlarında birlikleri tek bir komuta yapısı altında seferber etmek için kullanılmış (Barfield, 1981: 49-50) ve imparatorluğun insan gücü ve hayvan rezervini belirlemek için de nüfus sayımları yapılmıştır (Christian, 1998: 194). Son derece ayrıntılı bu siyasi sistemin bir kopyası daha sonra MS 4. ve 5. yüzyıllarda Avrupa'da Hunlar arasında uygulanmıştır ve hatta zamanla Xiongnuların hükümdarın yetkisi altında alt krallar atama sistemi, Avrupa'daki Hun hükümet sisteminin de bir özelliği haline gelmiştir. Örneğin, Avrupa Hun lideri Attila, büyük oğlu Ellak'ı doğu alt bölümünün derebeyi olarak ataması ve (Blockley, 1983: 258) Ellak'ın Akatziri'nin¹⁰ yöneticiliğine getirilmesi Xiongnuların önemli eyaletleri kraliyet ailesi üyelerine verme uygulamasının bir devamı niteliğindedir (Pritsak, 1954c: 240). Zaten Hun

İmparatorluğu Attila'nın ölümünden sonra, Attila'nın varisleri arasında bu "tımarların" dağıtımı konusunda çözülemeyen bir anlaşmazlık yüzünden dağılmıştır (Blockley, 1983: 319-321). Xiongnu siyasi örgütlenmesinin temel bir özelliği olarak daha önce belirttiğimiz gibi, bozkır imparatorluk sisteminin iki kanadını (sol ve sağ ya da doğu ve batı) temsil eden bir sitem bulunmakta idi. Hun kralı Ruga'nın (Rua/Roga) kardeşi Oktar (Octar) ile birlikte hüküm sürdüğü bilinmektedir. Esasında buradaki durum; baştaki Oktar'ın devleti iyi yönetememesinden kaynaklı kardeşi Ruga'nın ona yardım etmesiyle başlayan ve zamanda yönetimi ele alma şekline dönüşen bir olaydır (Dopsch, 2003-2004: 10-17). Sonrasında dönemde başa geçen Attila, tam anlamıyla hakimiyet alanı oluşturduktan sonra doğuyu ikili teşkilat sistemi ile oğlu Ellak'a verdi. Priscus Attila'dan bahsederken "*praecipuus Hunnorum rex*", yani Hunların yüksek kralı olarak bahseder, bu tanım da bize Attila'nın yönetimi altında başka Hun alt-krallarının varlığına işaret etmektedir (Priscus, 2020). MS 460'larda Tuna boyunca Hun egemenliğinin kısa süreli restorasyonu sırasında yine iki hükümdar görüyoruz: Dengizich (Dengizik) ve Ernakh (İrnek). Pontus bozkırlarındaki Hun İmparatorluğu'nun "*Bulgar*" olarak adlandırılan haleflerinin de iki kanadı vardı: Batıda Kutrigurlar ve Doğuda Utigurlar¹¹ (Ahmetbeyoğlu, 2010: 1-5).

Priscus'un logades¹² olarak adlandırdığı Hun hiyerarşisindeki yüksek rütbeli memurlar grubu da özellikle ilgi çekicidir. Mesela MS 420'lerde Sasaniilere karşı bir seferi komuta eden Basich ve Kursic gibi (Eren, 1999). Priscus 8. fragmanda Hun hükümdar hanedanına mensup Basik, Kursik (Basik, Kursik) adında iki Hun başbuğunun 395'te Daryal geçidinden çıkarak güneye indiğini aktarır. Hunlar Fırat vadisini baştanbaşa tahrip ederler. Antakya'yı, Tyrus (bugün Lübnan'daki Sur)'u kuşatırlar. Kudüs'ü almayı düşünürler. Galatya (Orta Anadolu)'ya girerler. İran yoluyla dönerken ganimet ve tutsaklarının bir kısmını Medyalılara kaptırırlar (18 bin tutsak). Denizin altından alevlerin çıktığı Bakü'den geçerler (Bakü petrollerine işaret edilmektedir). Derbend yoluyla birkaç günlük mesafedeki yurtlarına dönerler. Burada dikkati çeken Xiongnuların böyle önemli askeri komutanlarını kendi kraliyet ailelerinin üyelerine vermeleri idi (Eren, 1999).

Priscus ayrıca logadlar arasında sıkı bir hiyerarşi olduğunu da belirtmektedir. Bu durum, belirgin bir şekilde Orta Asya'ya özgü oturma düzenleriyle ortaya çıkmaktadır. Attila'nın vasalları ve ziyarete gelen Roma elçileri için düzenlediği devlet ziyafetleri sırasında -Priscus'a göre- her ikisi de önemli logadlar olan Onegesius ve Berik, Hun kralının sırasıyla sağında ve solunda oturuyorlardı. Ancak, Hun hiyerarşisinde sağ tarafın onurlu pozisyonundan kaynaklı

Berik'in üstünde yer alan Onegesius, kralın sağında yer almaktaydı. Kuzeye yönelerek doğuyu ifade eden sağ, bozkır siyasi sistemlerinde her zaman sola (batıya) göre önceliğe sahipti (Togan, 1939: 43, 212; Pritsak, (1954a): 379). Daha sonraki dönemlerde Priscus aynı örgütsel düzenlemenin MS 5. yüzyılda Avrupa Hunları arasında da var olduğunu doğrulamaktadır. Atilla'nın amcası Oebersius, en büyük oğlu Ellac ve daha yüksek rütbeli kraliyet ailesi üyeleri bile logadlarla birlikte aynı sedirde kralın hemen yanında göze çarpan şeref pozisyonlarında oturuyorlardı (Pohl, 1988: 186-187).

Hunlar elbette bu uygulamalarla Orta Asya'da daha sıkı bir siyasi komuta yapısına, devlet görevlileri arasında kesin rütbelere ve tabi halklara açıkça tanımlanmış roller tahsis edilmesine sahip olan çağdaş bir devlet anlayışı oluşturdular (Burns, 1984: 46-47). Bu düzenli Orta Asya imparatorluğunda vergiler ve haraçlar da muhtemelen logadların ve merkezi hükümetin yönetimi altındaki alt rütbeli memurlar tarafından düzenli olarak toplanıyordu. Vergiler genellikle imparatorluğun yerleşik tarımsal tebaasından çeşitli türlerde tarımsal ürünler şeklinde toplanmış gibi görünmektedir (Blockley, 1983: 356).

Özetle Hunların ikili teşkilatlı yapısı, on bin atlı lordları ve ayrıntılı bir hiyerarşi sistemine sahip olduğunu söylemiş olduk ve çalışmanın başlarında, Xiongnu'nun siyasi kurumları olan dört boynuzlu krallar ve altı boynuzlu krallar meselesinin kuvvetle muhtemel olabileceğinden de bahsettik (Ishjamts, 1994: 158; Crespigny, 1984: 177). Aynı zamanda Bulgarların bir kolu tarafından kurulan Volga Bulgaristan'ında, eski Xiongnu dört boynuzlu krallarına eşdeğer, imparatorluğun dört ana alt bölümünü temsil eden ve yüce hükümdarın sağında oturan dört seçkin altı kral olduğuna da değindik. Avrupa Hunlarının bu kuruma sahip olduklarına dair doğrudan bir kanıt olmamasına rağmen, eski Xiongnu siyasi sisteminin diğer tüm yönlerini korudukları göz önüne alındığında, onların da dört boynuzlu kralların kendi versiyonlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır (Haussig, 2000: 277).

Xiongnu siyasi uygulamalarının Orta Asya'dan göç eden Avrupa'daki Hunlarında neredeyse aynı şekilde devamlılığının sağlanması oldukça önemli bir meseledir. Fakat, oldukça benzer bir siyasi yapının, Merovenj¹³ hanedanlığı (MS 450-752 arası) hakimiyetindeki Batı Avrupa Frankları ve Galya topraklarını arasında da bulunduğunu görüyoruz (Ülgen, 2020: 8-20). Kraliyet ailesi üyelerine tımar verilmesi, krallığın varisler arasındaki pay edilme durumu, soylular ve toprak sahibi olan kişiler arasında rütbe tasnifi ve bu rütbelere göre de siyasi makamların belirlenmesi Hun sisteminin ta kendisidir. İşte bu sistemin neredeyse aynısının, topraklarını local olarak

ayırır Merovenj ve Karolenj Frankları tarafından da uygulanması oldukça dikkat çekicidir ve büyük bir tesadüf diyemeyeceğimiz kadar aynıdır. Özellikle Franklar arasında, Orta Asya'ya özgü bir devlet yapılanmasının olduğu açıkça ortadır (Brehaut, 1916).

Orta Asya'daki bozkırda var olan siyasi oluşumlar; hanedan prensibine sıkı sıkıya bağlılık, yönetici hanedanın kutsal sayma, meşrulaştırıcı anlayış ve kalıtsal karizması gibi kavramlarla kendinden önceki ve sonraki oluşumları dikkat çekicidir. Bu kavram daha önceki Xiongnu'larda ve ayrıca hükümdarlık hanedanı yaklaşık 200 yıl süren Rouran Kağanlığı'nda görülmüştür. Yine Avrupa'da Hunların yerine geçen Bulgarlar da aynı şekilde eski Orta Asya tarzında hükümdar hanedanlarının kutsal, ilahi kökenlerini vurgulamışlardır (Khazanov, 2001: 4-5; Krader, 1958: 79; Stepanov, 2001: 17). Krallıklarını muhtemelen Hun askeri yardımıyla kurmuş olan Merovenj Frankları (Kim, 2013: 81-83) da benzer şekilde, soylarını kurucu krallar Childeric ve Clovis'e dayandıran bu krallarının meşrulaştırıcı kutsal karakterlerine vurgu yapmışlardır. Orta Asya Hunları ve Türk-Moğollar gibi Franklar da hanedanlık anlayışını benimsemişler ve diğer Cermen kabilelerinin aksine bu sistemi hiç bırakmamışlardır. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek Roma İmparatorluğu'dur. Çünkü Roma İmparatorluğu'ndaki hanedanlık sistemi en fazla üç ya da dört nesil sürmüştür. Esasında MS 6. yüzyıla kadar bir Roma imparatorluk hanedanının sadece 3 ya da 4 nesil hüküm sürmesi bile Roma devlet sistemi içerisinde oldukça istisnai bir durum olarak bile söylenebilir çünkü çoğu hanedan sadece iki nesil sürebilmiştir. Buna karşılık Merovenj hanedanı¹⁴, Orta Asya'nın meşruiyet ve hanedanlık prensipleriyle donanmış şaşırtıcı bir şekilde 300 yıl boyunca yönetimlerini sürdürmüştür.

Dolayısıyla bağımsız ve eşit küçük kralların ve farklı hanedan soylarından gelen liderlerin düzenli hâkim olduğu veya tepe yönetime meydan okuduğu eski Cermen konfederasyonu yerine, Frank topluluğu Avrupa'da çok daha güçlü bir yapıda karşımıza çıkıyor. Frankların bir tane hanedanlıkla sınırlı ve düzenli bir hiyerarşik düzen içinde sınıflandırılmış bir sıralamanın olduğu kolektif bir yapı içerisinde olması bize hep Orta Asya türünden bir teşkilatlanmayı hatırlatıyor. Böylece Hunlarda olduğu gibi Frank da kardeşlerine ve kuzenlerine büyük "tumarlar" tahsis ederek kraliyet topraklarını birlikte bölüşmeleri (Ganshof, 1971: 88-89; Kaiser, 1993: 68-71) ama aynı zamanda hanedan devletinin birliği ilkesini korumayı başarmaya çalışmaları ve başarmaları bu düşüncemizi daha da desteklemektedir (Geary, 1988: 117).

Eski bir Orta Asya siyasi uygulaması olan krallığın iki ana parçaya ve ayrıca dört kurucu kanada bölünmesi Merovenj tarihinde defalarca uygulanmıştır. Merovenj krallığı, tıpkı Orta Asya'nın bozkır imparatorlukları gibi, başlangıçta Salian ve Ripurian olmak üzere iki ana parçaya sahipti. Orta Asyalıların önemli sayıda bulunduğu her yerde, krallığın bu şekilde yönetilmesi/bölünmesinin düzenli olarak uygulandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır (Geary, 1988: 157; Goetz, 2003: 326).

Çalışmanın önceki kısımlarında anlattığımız gibi bu derecedeki aynılık bu benzerliğin tesadüf olmayacağını görmekteyiz. Özellikle bu durumu Frank kralı Clovis'in MS 511'de ölümü üzerine yaşananlardan anlıyoruz. Frank kralı ülkeyi dört oğlu arasında paylaştırmıştır (Bachrach, 1972: 18; Kaiser, 1993: 28; Wood, 1994: 50). Fakat Clovis'in hayatta o dönemde dört oğlu yoktur, bu ilgi çekici örnek neden gerçekleşmiştir, işte bu örnek bize Orta Asya devlet örgütlenmesinin yapısal bir kopyasını çıkarmaya çalışan bir Frank kralını anlatıyor (James, 1988: 171).

Bu Orta Asya yönetim sistemi, MS 8. yüzyılda Frankların yeni yönetici hanedanı olarak 300 yıllık Merovenj hanedanını yerinden eden Karolenjler tarafından da devam ettirildi. Büyük Şarlman MS 781'de, o zamana kadar yerleşmiş olan Frank geleneğini izleyerek, iki küçük oğlu Louis ve Pepin'i Akitanya ve İtalya'ya kral olarak atadı (Grierson, 1965: 290; Ganshof, 1971: 278; McKitterick, 1983: 53). Dolayısıyla Frank siyasi sistemi, Hunlar ve Alanlar gibi diğer Orta Asyalılar tarafından Avrupa'ya ithal edilen ve yukarıda anlatılan önceki Orta Asya devlet modelinin bilinçli bir taklidiydi. Elbette bu tespitlere karşı farklı yorum ve analizler getirenler olacaktır fakat Frankların kendilerine ait bu karakteristik ve özel modelleri özellikle bozkır imparatorlukları örgütlenmeleriyle aynılık taşımaktadır.

Birde Antik Çağ döneminde Roma'da görülen Roma tetrarşisi¹⁵ sistemi ile Frankların sistemini benzeten ve bu yapının bu şekilde oluştuğu iddiası bulunmakta ki bu sistem tamamen Roma devleti tarafından öncelikle Geç Antik Çağ'da imparatorluğun karşılaştığı kritik idari sorunları çözmek için denenen bir yeniliktir. Fakat Merovenj toprak bölünmelerine bakıldığında böyle idari bir karışıklığı giderme kaygısıyla bu sistemin uygulanmadığını görüyoruz. Bilakis, çalışmanın önceki bölümlerine yer yer değindiğimiz üzere özellikle Orta Asya hanedan veraset yasalarına göre kraliyet varislerine tımar/toprak sağlama zorunluluğundan kaynaklanan bir sebepten ötürü bu anlayışın benimsemesi meselesi dikkatimizi çekiyor. Dolayısıyla Franklar Roma idari yeniliklerini değil, Orta Asya hanedan örneklerini takip etmiş olmalıydı (Le

Goff, 2008). Burada mühim olan nokta, Orta Asya yapılanmasında olduğu gibi, kralların içinde kimin daha kıdemli olduğunu ve yapılan dağılımın adil ve eşit olup olmadığının belirlenmesidir. Varislere yönetim için verilen şehirlerin merkezi konumları ve nüfus gibi belirleyici faktörlerin baz alınması, bozkır imparatorluk ve devlet teşkilatında görülen ve bu uygulamadan esinlenen bir durumdu ve Roma yönetim yapılanmasında bunun bir karşılığı yoktu.

Ayrıca, vasalların krala sadakat yemini etmeleri de dikkat çekicidir. Merovenj siyasi düzeninde ve aynı şekilde “*proto-feodal*” Frank yönetim sisteminden doğan daha sonraki “*feodal*” Avrupa’yı karakterize eden, alt kralların ve büyük vasalların sadakat ve bağlılık yemini etmek zorundalığı, Hun İmparatorluğu’nda emsalleri olan bir örnektir. Frank devleti ile Orta Asya yönetimleri arasındaki diğer benzerlikler de çoktur. Frank ordusunda yer alan rütbeli askerlerinin ve krallığın askeri soylularının kral huzurunda dış politikayla ilgili kritik meseleleri tartıştığı ve hukuki ihtilafları ele aldığı yıllık Frank meclisleri bulunmaktaydı. Ayrıca Frankların bu meclislerinin, önemli konuların konuşulduğu ve karara bağlandığı kilit dış politika görüşmelerinin, çok önemli hanedan veraseti meselelerinin ve hukuki meselelerin tartışılıp karara bağlandığı Orta Asya Türk Kurultay meclisleriyle oldukça benzer bir yapı içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır. Frankların boyun eğdirilmiş halklardan ve vassal devletlerden haraç toplama uygulaması da yine Orta Asya haraç imparatorlukları modelinden esinlenerek gerçekleştirilmiş bir uygulama olabilir (Altheim, 1959: 25; Grierson, 1965: 291; Ganshof, 1971: 56-58).

Frank siyasi sisteminin doğasına dair bütüncül bir değerlendirmeye ulaşabilmek için Merovenj Frank Devleti de göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, Merovenj krallıklarının önceden var olan Roma idari kurumlarını, Hıristiyan dini ideolojisini, Cermen geleneklerini ve belki de en önemlisi bozkır kökenli Orta Asya hanedan siyasi uygulamalarını ve tabakalı hiyerarşiyi birleştiren son derece karmaşık ve melez bir siyasi model üzerine inşa edildiği artık inkâr edilemez ya da tartışılmaz bir gerçektir.

Değerlendirme

Eski Çağ’da ve Geç Antik Çağ’da Avrasya’nın her şeyden önce, birbiriyle örtüşen imparatorluk modellerine sahip olduğu ve bu imparatorlukların birbiriyle rekabet ya da teşvik noktasında birleştikleri görülmektedir ve bu nedenle bu coğrafyada çeşitli imparatorluklar birbirleriyle bağlantılı konumdadırlar. Dolayısıyla kapsamlı bir karşılaştırmalı bakış açısı benimseyerek, bu ilk devletlerin Avrasya’daki siyasi uygulamaların ve geleneklerin değişiminden ve aktarımından ne derece etkilendiğini anlamamız

gerekmektedir. Hatırdan çıkmaması gereken önemli bir mesele de siyasi fikirlerin ve kültürel uygulamaların bu emperyal alışveriş ve aktarımında Orta Asya Hunlarının çok önemli bir rol oynadığıdır. Hunların Avrupa'ya gelişi, Batı Avrupa'da, özellikle de Merovenj Frankları arasında yoğun siyasi dönüşümlerin başlangıcına işaret etmiştir. Dolayısıyla Orta Asya, Greko-Romen ve Frank tarihinin karşılaştırmalı bir analizi, Avrasya'nın birbirine bağlılığı ve Asya bozkır Türk imparatorluklarının Avrasya'da siyasi ve kültürel fikirlerin yayılmasını kolaylaştırmada oynadığı kritik rol hakkında şaşırtıcı yeni açıklamalar getirilebilir. MS 4. ve 5. yüzyıllardaki tüm Avrasya imparatorluklarının karşılaştırmalı siyasi ve kurumsal tarihi şüphesiz daha büyük sürprizler ortaya çıkaracak ve Avrasya'nın Antik Çağ'da ve Erken Orta Çağ'da birbirine bağlı bir bütün olduğunu gösterecektir. Bu nedenle, Orta Asya Türk bozkır imparatorlukları tarafından kolaylaştırılan Avrasya çapındaki bu siyasi ve kültürel dönüşümleri doğru bir şekilde anlamak için daha kapsamlı, karşılaştırmalı, bütünsel ve disiplinler arası bir yaklaşım ile farklı birçok çalışma yapılmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1 Üç yüzyıla yakın bir süredir, Hunların kimler oldukları hakkındaki sorunsal, daha çok onların Şyung-nu (Xiongnu/Hsiung-nu) kökenli olup olmadıkları merkezinde tartışılmaktadır. Dolayısıyla ister Yunanca ister Latince olsun onların Batı Avrasya'daki varlıklarından, yapıp ettiklerinden bizi haberdar eden temelde Roma Edebiyatı iken, iş Hunların izlerini doğu Avrasya'da sürmeye geldiğinde artık bu disiplin sesiz kalmakta; Sinoloji, İnanoloji gibi farklı disiplinler sözü almaktadır. Sadece Hun değil aynı zamanda Erken Dönem Türk tarihinin günümüzde dahi ana hatlarına pek dokunulmamış kurgusunun mucidi, diğer özelliklerinin yanında bir Sinolog olan Fransız kökenli De Guignes, Şyung-nu Hun özdeşliğinin 'kaşif'idir. Diğer bir ifadeyle Avrupa irfanının asırlardır tanıdığı lakin kökenleri hakkında kati bir malumata sahip olmadığı Hunların, aslında Avrasya'nın en doğusundaki varlıları Çin kaynaklarına geniş bir surette aksetmiş olan Şyung-nulardan geldiklerini iddia etmiştir. Doğrusu bu bilginin Avrupa irfanında yayılması, herhalde 'keşfin' sahibi De Guignes'den ziyade, buna ünlü eserinde genişçe yer veren Gibbon sayesinde olsa gerektir. Daha fazla bilgi için bakınız: Gibbon, E. (1987-1988). *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi I-III*. (Çev: Asım Baltacıgil), İstanbul: B/F/S; DE Guignes, J. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Sair Tatarların Tarih-i Umumisi II*, (Çev: Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul: Tanin.

- 2 Bilindiği gibi Tuoba 拓跋 veya 拓拔 adı, Türkçe Tabgaç olarak okunabilecek bir adın Çince yazılışdır. Çin kaynaklarında görülen Tuoba adına dair bazı izahlar yapılmıştır. Öncelikle Wei Shu’da erken Tabgaç tarihinden bahseden ilk cildindeki bir malûmata değinmek lazımdır. Kaynağın “kuzeylilerin geleneğinde “toprak”a “tuo” ve “bey”e “ba” dendiğinden onların adı “Tuoba” (“Toprak Beyi”) olmuştur” şeklindeki kaydı büyük bir anakronizmdir. Daha fazla bilgi için bakınız: Eberhard, W. (1996). Çin’in Şimal Komşuları. (Çev., N. Uluğtuğ). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Eberhard, W. (1949). Das Toba-Reich Nordchinas, Leiden; Bazin, L. (1950). “Recherches sur les parlers T’o-pa (5E siècle après J.C.)”, T’oung Pao, 39, s. 228-231; Ligeti, L. (1970). “Le Tabghatch, un dialecte de la langue Sien-pi”, (Ed. Louis Ligeti), *Mongolian Studies*: Budapest.
- 3 Wei Shu 魏書’nun Guan Shi Zhi 官氏志 bahsine göre Washilan 唃石蘭 âilesinin adı Shi 石 olarak değiştirilmiştir. Washilan âilesi ise Tabgaç Xianbei’lerden gelmez. Daha fazla bilgi için bakınız: WS- Wei Shu, (1997). Zhonghua Shuju Chuban Yay., Beijing; CWD- Chen Mingyuan-Wang Zonghu (1994). Zhongguo Xingshi Cidian, Beijing Chubanshe Yay., Beijing.
- 4 Tabgaçların Tunguz (Wieger), Moğol (Shiratori) veya Tunguz dilli (Pelliot) olduklarına dâir görüşler olsa da 386 yılında kurdukları Çin tarzı Kuzey Wei Devleti’nde Çinleşmeden önce esasen Türk oldukları, en azından hâkim tabakanın Türk olduğu kabul edilmektedir. Tabgaçların Türklüğü bazılarınca artık tartışma konusu yapılmamaktadır. Sir Gerard Clauson gibi araştırmacılara göre ise bütün Tabgaç, Xianbei ve Murong grubu Türk idi ve Türkçe konuşuyorlardı. Daha fazla bilgi için bakınız: Kafesoğlu, İ. (2003). Türk Millî Kültürü. İstanbul; Eberhard, W. (1942). “Toba’lar Etnik Bakımından Hangi Zümreye Girer?”, AÜ DTCF Dergisi, 1(2), 19-30. Eberhard, W. (1949). *Das Toba-Reich Nordchinas*, Leiden ; Clauson, G. (1960). “Turk, Mongol, Tungus”, *Asia Major*, VIII, 1, 105-123.
- 5 Erken devlet nedir? Erken devlet tanımlaması için neler gereklidir? Daha fazla bilgi için bakınız: Scheidel, W. 2011. “The Xiongnu and the Comparative Study of Empire”, (in U. Brosseder and B.K. Miller, eds., Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia), Bonn Contributions to Asian Archaeology, vol. 5. Bonn, 111-120; Khazanov, A. M. (1984). *Nomads and the Outside World*. Cambridge; Khazanov, A. M. (2001). “Nomads in the History of the

Sedentary World”, (in A.M. Khazanov and A. Wink, eds., *Nomads in the Sedentary World*), Padstow, Cornwall, 1-23.

- 6 Kradin (2011) ‘deki eserinde başlangıçta Türkler arasında üçlü bir idari sistem olduğunu savunmaktadır. Hatta Xiongnu İmparatorluğu’nun giderek bu sistemi ikili bir teşkilatlanmaya götürdüğünü iddia eder.
- 7 MS 5. yüzyılda Geç Han Dönemi’nin (MS 25-220) tarihini kaydeden bir Çin kaynağı olan Hou Hanshu’da 4 kral ‘boynuzlar’ olarak adlandırılmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: Kradin (2011), 89; Christian, D. (1998). *A History of Russia, Central Asia and Mongolia: Vol 1: Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire*. Oxford: The Blackwell History of the World; De Crespigny, R. (1984). *Northern Frontier. The Policies and Strategies of the Later Han Empire*. Canberra. Önde gelen 4 kral daha sonraki Hun devletiyle tekrar ortaya çıkar ve Volga Bulgarları (Avrupa’daki Hun soyundan gelenler) arasında tekrar bir yönetim sistemi olarak görülür. Daha fazla bilgi için bakınız: Pritsak, O. (1954a). “Orientierung und Farbsymbolik”, *Saeculum*, 5, 376-83. Bu kurum Hunların ve Rouran Kağanlığı’nın yıkılmasından sonra Orta Asya’yı yöneten Göktürkler arasında da bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: Pritsak, O. (1954b). “Die 24 Ta-ch’en. Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche”, *Oriens Extremus*, 1, 178-202.
- 9 日逐王先賢揮. Babası, Qiedihou Chanyu’nun sol büyük komutan unvanına sahip iki oğlundan biriydi. Qiedihou öldüğünde kurultay onu seçti. Ancak tahtı ağabeyi Hulugu Chanyu’ya bıraktı. Hulugu onu sol bilge beg (varis) olarak atadı. Ama kısa süre sonra öldü. Hulugu, Xianxianchan’ı sol bilge olarak atamadı. Sage beg ama rizhu beg (HS: 94A: 3778 ve 3790; ZZTC: 22: 721-722). Daha fazla bilgi için bakınız: Lin, G. (1984). *Xiongnu lishi nianbiao*. Zhonghua. (林幹. 匈奴历史年表. 中华).
- 10 Batılı kaynaklarda ilk kez 448’de Priscus, Hazarlardan Akatzirler adıyla bahseder. Ona göre Akatzirler, Atilla’nın ordusunda savaşan bir Hun topluluğudur. Çin kaynaklarında ise 7. yüzyıl başlarında adları geçmeye başlar. Daha fazla bilgi için bakınız: Priscus, (2020). *Atilla ve Bizans Tarihi*. (çev. Turhan Kaçar). İstanbul: Alfa Yayınları.
- 11 Oğuzların batı kolunu oluşturan Ogurlara mensup olan Kutrigur ve Utigur boylarının ilk dönemlerine dair, Bizans kaynaklarındaki menşe

ile alakalı efsanevî kayıtlar dışında bilgi bulunmamaktadır. Doğu Avrupa coğrafyasına gelmeleri Avarların birçok topluluğu yerinden eden ilerlemeleri sonucu olmuştur. 481 yılından itibaren Azak Denizi ve Don Nehri civarından Moesia ve Trakya'ya akınlara başlamışlardır. Slavları da yanlarına alarak seferlerini bütün Balkan coğrafyasına yaymışlardır. Askerî güçlerinden dolayı Bizans Devleti için müttefik veya hasım sıfatıyla önemli olmuşlardır. Bizans Devleti, topraklarına devamlı hücumlar yapan, İstanbul'u tehdit edebilecek kadar güçlenen ve Gepitler ile Longabartlar başta olmak üzere birçok kavimle savaşan Kutrigurları hediyeler ve senelik vergiyle durdurmaya çalışmıştır. Bunda tam olarak istediği sonucu alamayınca, Sabir Hükümdarı Boarik ile ittifak yapmış, ince diplomasi ve hile politikalarıyla da Utigurları, Kutrigurlar üzerine saldırtmıştır. Neticede iki kardeş boyun şiddetli mücadeleleri sonlarını getirmiştir (558). 570'li yıllarda dağılan ve güçlerini kaybeden Kutrigur ile Utigurların bir kısmı Gök-Türk, bir kısmı da Avarlara tâbi olmuşlardır. İki devletin de güç kaybetmesi üzerine, önce 635 yılında Büyük Bulgar Devleti'nin ardından da Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluşunda yer almışlardır. Daha fazla bilgi için bakınız: Ahmetbeyoğlu, A. (2010). "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar", *Tarih Dergisi*, 0 (51), 1-19.

12 Bazı akademisyenler bu terimi Priscus'un anlatısında Hun toplumu içinde belirli bir siyasi rütbeye işaret etmekte olduğunu savunurken, bazıları da bu terimin basitçe 'seçkin' anlamına gelmesi ve -Otto Maenchen-Helfen tarafından açıklandığı gibi-, herhangi bir özel işlev içermemesinin daha olası olduğunu düşünürler. Bir başka görüşte; Attila'nın "aristokrasi", "askeri valiler", "yönetici sınıf", "bakanlar", "seçilmiş adamlar" olarak açıklanan sloganları, Magyar lovag "şövalye" kelimesinden gelen "şövalyeleri"di". Daha fazla bilgi için bakınız: Ujvarosy, K. (2016). "The Danube River, the Nagy, 'Great', the Nedao River of Jordanes", 1-4.

13 Merovenj hanedanı 5. ve 8. yüzyıllar arasında bugünkü Fransa ve Almanya arasında bulunan bölgede hüküm sürmüş Frank hanedanıdır. Daha fazla bilgi için bakınız: Ülgen, P. (2020). *Orta Çağda Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi

14 Uzun bir süre siyasi birliklerini korumalarındaki temel sebeplerden biri de; Merovenj hanedanı krallarından biri olan Clovis; karısı Clotilde'nin etkisiyle Hristiyanlığı kabul eder ve Avrupa'nın ilk Katolik kralı olur. Böylece Merovenj kralları, Hristiyanlığı kabul etmemiş olan Vizigot, Ostrogot ve Vandal kavimlerin krallarına göre önemli bir ayrıcalık elde

etmiş olurlar. Clovis döneminde Allemanlar Merovenjlerin hakimiyeti altına alınır ve Vizigotlar İspanya'ya çekilmek zorunda kalırlar ve böylece Güneybatı Fransa da Frankların egemenliğine girmiş olur.

- 15 Artık imparatorluğun doğu ve batı kanadında birer *augustus* ve birer *caesar* görev aldığından bu yeni rejime, dörtlü yönetim anlamına gelen *tetrarkhia* (*tetrarşi*) denildi. Daha fazla bilgi için bakınız: İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları; Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi; Beard, M. (2018). *SPQR-Antik Roma Tarihi*. (çev. İrem Sağlamer), İstanbul: Pegasus Yayınevi; Tekin, O. (2015). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. (2010). "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar", *Tarih Dergisi*, 0 (51), 1-19.
- Altheim, F. (1959). *Geschichte der Hunnen*. Berlin.
- Bachrach, B. S. (1972). *Merovingian Military Organization 481-751*. Minneapolis.
- Barfield, T. (1981). "The Hsiung-nu Imperial Confederacy: Organization and Foreign Policy", *Journal of Asian Studies*, 41 (1), 45-61.
- Barnes, T. D. (1998). *Ammianus Marcellinus and the representation of historical reality*. Ithaca (NY).
- Bazin, L. (1950). "Recherches sur les parlers T'o-pa (5E siècle après J.C.)", *T'oung Pao*, 39, 228-231.
- Beard, M. (2018). *SPQR-Antik Roma Tarihi*. (çev. İrem Sağlamer), İstanbul: Pegasus Yayınevi.
- Blockley, R. C. (1983). *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Liverpool.
- Bona, I. (1991). *Das Hunnenreich*. Stuttgart.

Burgersdijk, D. (2016). “Creating the enemy: Ammianus marcellinus’ double digression onHuns and Alans (Res Gestae 31.2)”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 59/1, 111-132.

Burns, T. S. (1984). *A History of the Ostrogoths*. Bloomington.

Christian, D. (1998). *A History of Russia, Central Asia and Mongolia: Vol 1: Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire*. Oxford: The Blackwell History of the World.

Claessen, J. M. and Skalnik, P. (1978). “*The Early State: theories and hypotheses*”, (in J.M. Claessen and P. Skalnik, eds., *The Early State*), New Babylon: *Studies in the Social Sciences* 32. The Hague, 3-30.

Clauson, G. (1960). “Turk, Mongol, Tungus”, *Asia Major*, VIII, 1, 105-123.

Cornelius T. (2006). *Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri*. (çev. Mine Hatapkabulu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

CWD- Chen Mingyuan-Wang Zonghu (1994). *Zhongguo Xingshi Cidian*. Beijing: Beijing Chubanshe Yay.

De Crespigny, R. (1984). *Northern Frontier. The Policies and Strategies of the Later Han Empire*. Canberra.

De Guignes, J. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Sair Tatarların Tarih-i Umumisi II*, (Çev: Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul: Tanin.

Di Cosmo, N. (2011). “*Ethnogenesis, Coevolution and Political Morphology of the earliest Steppe Empire: The Xiongnu question revisited*”, (in U. Brosseder and B.K. Miller, eds., *Xiongnu Archaeology: 21 Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*), Bonn Contributions to to Asian Archaeology, vol. 5. Bonn, 35-48.

Dopsch, H. (2003-2004). “*Steppenvölker Im Mittelalterlichen Osteuropa-Hunnen, Awaren, Ungarn und Mongolen*”, *Internettexzte zu den Ringvorlesungen des Izms*, 1-25.

Eberhard, W. (1942). “*Toba’lar Etnik Bakımından Hangi Zümreye Girer?*”, *AÜ DTCF Dergisi*, 1(2), 19-30.

- Eberhard, W. (1949). *Das Toba-Reich Nordchinas*, Leiden.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara.
- Etienne de la V. (2015). “*The Steppe World and the Rise of the Huns*”, (Ed. Michael Maas, *The Age of Attila*), New York: Cambridge University, 175-192.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi.
- Ganshof, F. L. (1971). *The Carolingians and the Frankish Monarchy: Studies in Carolingian History*, (trans. J. Sondheimer), Ithaca, NY.
- Geary, P. J. (1988). *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*. New York and Oxford.
- Geary, P. J. (2002). *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton and Oxford.
- Gibbon, E. (1987-1988). *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi I-III*. (Çev: Asım Baltacıgil), İstanbul: B/F/S.
- Grierson, P. (1965). “*Charlemagne and the Carolingian achievement*”, (in D.T. Rice, ed., *The Dark Ages*), London, 269-98.
- Goetz, H. (2003). “*Gens, King and Kingdoms: The Franks*”, (in H. Goetz, J. Jarnut, and W. Pohl, eds., *Regna and Gentes: The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*), Leiden, 307-44.
- Gregory of Tours, *History of the Franks* (1916). (Trans. Ernest Brehaut), New York: Columbia University Press.
- Grousset, R. 1980). *Bozkır İmparatorluğu*. (çev: Reşat Uzmen), İstanbul: Ötüken.
- Halsall, G. (2007). *Barbarian Migrations and the Roman West*. Cambridge.
- Haussig, H. W. (2000). “*Herkunft, Wesen und Schicksal der Hunnen*”, (in

H.R. Roemer, ed., *Philologiae et Historiae Turcicae Fundamenta*, Berlin, 256-281.

Heather, P. (2009). *Empire and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe*. Oxford.

Honeychurch, W. and Amartuvshin, C. (2006). “*States on horseback: the Rise of Inner Asian Confederations and Empires*”, (in M.T. Stark, ed., *Archaeology of Asia*). Malden MA and Oxford, 255- 278.

Ishjmat, N. (1994). “*Nomads in eastern Central Asia*”, (in J. Harmatta, ed., *History of Civilizations of Central Asia*, Paris, vol. 2, 151-169.

İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

James, E. (1988). *The Franks*. Oxford.

Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul.

218

Kaiser, R. (1993). *Das römische Erbe und das Merowingerreich*. München

Khazanov, A. M. (1984). *Nomads and the Outside World*. Cambridge.

Khazanov, A. M. (2001). “*Nomads in the History of the Sedentary World*”, (in A.M. Khazanov and A. Wink, eds., *Nomads in the Sedentary World*), Padstow, Cornwall, 1-23.

Kim, H. J. (2013). *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kim, H. J. 2015. *The Huns*. London: Routledge.

King, C. (1987). “The veracity of Ammianus Marcellinus’ description of the Huns”, *American Journal of Ancient History*, 12 (1), 77-95.

Kollautz, A. and Miyakawa, H. (1970). *Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolks: die Rouran der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa*, 2 vols. Klagenfurt.

- Krader, L. (1958). "Feudalism and the Tatar Polity of the Middle Ages", *Comparative Studies in Society and history*, 1, 76-99.
- Krader, L. (1978). "The Origin of the State among the nomads of Asia", (in J.M. Claessen and P. Skalnik, eds., *The Early State*). Mouton and The Hague, 93-108.
- Kradin, N. N. (2002). "Nomadism, Evolution, and World-Systems: Pastoral Societies in Theories of Historical Development", *Journal of World-System Research*, 8, 368-388.
- Kradin, N. N. (2011). "Stateless Empire: The Structure of the Xiongnu Nomadic Super-Complex Chiefdom", (in U. Brosseder and B.K. Miller, eds., *Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*), Bonn Contributions to to Asian Archaeology, Bonn, vol. 5, 77-96.
- Kürsat-Ahlers, E. (1994). *Zur frühen Staatenbildung von Steppenvölkern*. Berlin.
- Le Goff, J. (2008). *Avrupa'nın Doğusu*. (çev. M. Timuçin Binder), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ligeti, L. (1970). "Le Tabghatch, un dialecte de la langue Sien-pi", (Ed. Louis Ligeti), *Mongolian Studies*: Budapest.
- Lin, G. (1984). *Xiongnu lishi nianbiao*. Zhonghua. (林幹. 匈奴历史年表. 中华).
- Maenchen-Helfen, J.O. (1973). *The World of the Huns*. Berkeley and London.
- McKitterick, R. (1983). *The Frankish Kingdoms under the Carolingians, 751-987*. Harlow.
- Pohl, W. (1988). *Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München.
- Priscus, (2020). *Atilla ve Bizans Tarihi*. (çev. Turhan Kaçar). İstanbul: Alfa Yayınları.

- Pritsak, O. (1954a). "Orientierung und Farbsymbolik", *Saeculum*, 5, 376-83.
- Pritsak, O. (1954b). "Die 24 Ta-ch'en. Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche", *Oriens Extremus*, 1, 178-202.
- Pritsak, O. (1954c). "Kultur und Sprache der Hunnen", (in Festschrift für Dmytro Cyzevs'kyj). Berlin, 238- 49.
- Richter, W. (1974). "Die Darstellung der Hunnen bei Ammianus Marcellinus (31,2,1-11)", *Historia*, 23, 343-377.
- Scheidel, W. 2011. "The Xiongnu and the Comparative Study of Empire", (in U. Brosseder and B.K. Miller, eds., Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia), Bonn Contributions to Asian Archaeology, vol. 5. Bonn, 111-120.
- Stepanov, T. (2001). "The Bulgar Title ΚΑΝΑΣΥΒΙΓΓΙ: reconstructing the notion of divine kingship in Bulgaria, AD 822-836". *Early Medieval Europe*, 10 (1), 1-19.
- Tapper, R. (1991). "The Tribes in the Eighteenth- and Nineteenth- century Iran", (in P. Avery et al, eds., The Cambridge History of Iran), Cambridge, vol. 7, 506-541.
- Tekin, O. (2015). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson, E. A. (1948). *A History of Attila and the Huns*. Oxford.
- Thompson, E. A. (1996). *The Huns, Revised and with an afterword by Peter Heather*. Oxford.
- Ujvarosy, K. (2016). "The Danube River, the Nagy, 'Great', the Nedao River of Jordanes", 1-4.
- Ülgen, P. (2020). *Orta Çağda Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Yıldırım, K. (2015). Türk Menşeli Çin Aileleri-II. *Türkiyat Mecmuası*, 25, 359-371.

Yü, Y. S. (1990). “*The Hsiung-nu*”. (in D. Sinor, ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia*). Cambridge, 118-150.

Wood, I. (1994). *The Merovingian Kingdoms 450-751*. London and New York.

Wood, I. (1996). “*Die Franken und ihr Erbe-“Translatio Imperii”*”, (in Reiss-Museum Mannheim, *Die Franken Wegbereiter Europas Vor 1500 Jahren: König Chlodwig und seine Erben*), vol. 1, Mainz, 358- 64

WS- Wei Shu, (1997). *Zhonghua Shuju Chuban Yay.*, Beijing.